

guld

TÆN
KE
PAU
SE
R

SVEND ANDERSEN

GUD

»Vanskeligheden ved at anmelde de fine små bøger i Tænkepauser-serien er, at man presses til bestandigt at finde nye og varierede ord for sin begejstring«

Henrik Dahl,
Weekendavisen

- Tænkepauser 1 **FRIHED** af Hans-Jørgen Schanz
- Tænkepauser 2 **NETVÆRK** af Jens Mogens Olesen
- Tænkepauser 3 **MONSTRE** af Mathias Clasen
- Tænkepauser 4 **TILLID** af Gert Tinggaard Svendsen
- Tænkepauser 5 **LIVSHISTORIEN** af Dorthe Kirkegaard Thomsen
- Tænkepauser 6 **FJENDSKAB** af Mikkel Thorup
- Tænkepauser 7 **FOLK** af Ove Korsgaard
- Tænkepauser 8 **DANMARK** af Hans Hauge
- Tænkepauser 9 **NATUR** af Rasmus Ejrnæs
- Tænkepauser 10 **VREDE** af Thomas Nielsen
- Tænkepauser 11 **MYRER** af Hans Joachim Offenberg
- Tænkepauser 12 **POSITIV PSYKOLOGI** af Hans Henrik Knoop
- Tænkepauser 13 **KROPPEN** af Verner Møller
- Tænkepauser 14 **KÆRLIGHED** af Anne Marie Pahuus
- Tænkepauser 15 **ERINDRING** af Dorthe Berntsen
- Tænkepauser 16 **HÅB** af Bertel Nygaard
- Tænkepauser 17 **TID** af Ulrik Uggerhøj
- Tænkepauser 18 **SANDHED** af Helge Kragh
- Tænkepauser 19 **MENNESKET** af Ole Høiris
- Tænkepauser 20 **MAGI** af Jesper Sørensen
- Tænkepauser 21 **LOVEN** af Gorm Toftegaard Nielsen
- Tænkepauser 22 **TERROR** af Carsten Bagge Laustsen
- Tænkepauser 23 **LITTERATUR** af Dan Ringgaard
- Tænkepauser 24 **ROMANTIK** af Katrine Frøkjær Baunvig
- Tænkepauser 25 **FAMILIEN** af Peter C. Kjærgaard
- Tænkepauser 26 **LYKKE** af Christian Bjørnskov
- Tænkepauser 27 **UNIVERSET** af Steen Hannestad
- Tænkepauser 28 **SPØRGSMÅL** af Pia Lauritzen
- Tænkepauser 29 **GUD** af Svend Andersen
- Tænkepauser 30 **SEX** af Ditte Trolle

Se mere på www.tænkepauser.dk

Her finder du også gratis lydbøger og e-bøger

guld

TÆN
KE
PAU
SE
R

SVEND ANDERSEN

GUD

Tænkepauser 29

© Svend Andersen 2015

Tilrettelægning og omslag: Camilla Jørgensen, Trefold

Forfatterfoto: Poul Ib Henriksen

Bogen er trykt hos Narayana Press, Gylling

ISBN 978 87 7124 866 1

Tænkepauser

– viden til hverdagen

af topforskere fra

AARHUS
UNIVERSITET

**FAGFÆLLE-
BEDØMT**

/ I henhold til ministerielle krav betyder bedømmelsen, at der fra en fagfælle på ph.d.-niveau er foretaget en skriftlig vurdering, som godtgør denne bogs videnskabelige kvalitet.
/ In accordance with ministry requirements, the certification means that a ph.d.-level peer has made a written assessment which justifies this book's scientific quality.

INDHOLD

**"GUD
ER DØD!"
(NIETZSCHE)**
6

**HVAD ER EN
GUD?**
16

**GUDSTRO
OG
GUDSBEVIS**
29

**ER
GUD
GOD?**
40

**"NIETZSCHE
ER DØD!"
(GUD)**
50

”GUD ER DØD!”

(NIETZSCHE)

ER GUD DØD?

Den 8. april 1966 så det amerikanske ugemagasin Time helt anderledes ud, end det plejer. Normalt er der et billede på omslaget af en af tidens mest berømte personligheder. Men denne uge var portrættet erstattet af tre ord på sort baggrund: ”*Is God Dead?*”.

Selve spørgsmålet, om Gud var død, fremkaldte den mest omfattende læserreaktion i bladets historie. Mange indlæg kaldte forsiden blasfemisk og skandaløs. I Guds eget land var det en provokation bare at stille spørgsmålet i fuld offentlighed. Et enkelt læserbrev bestod dog kun af det korte svar på det provokerende spørgsmål: ”Yes”.

Spoler vi frem til 2014, kan vi se, at selvsamme Time udråbte pave Frans til ”*person of the year*”. Der er åbenbart sket noget i de små halvtreds år siden den provokerende forside. Selv om Gud skulle være død, er troen på ham tydeligvis yderst levende.

Rygtet om Guds død blev ikke sat i verden af det amerikanske ugeblad. Normalt tilskrives udsagnet ”Gud er død” den tyske 1800-talsfilosof Friedrich Nietzsche. Når man taster navnet Nietzsche ind på Google, dukker ordene ”Nietzsche gud er død” da også op som et af de

første søgeforslag. Selv for Google indgår Nietzsche og Guds død en helt fast forbindelse.

I skriftet *Den muntre videnskab* fra 1882 fortæller Nietzsche historien om det gale menneske. En mand kommer midt på dagen løbende hen på markedspladsen med en tændt lygte, mens han råber ”Jeg søger Gud! Jeg søger Gud!”. De mennesker, som stod på markedspladsen, blev ikke chokerede, for de troede faktisk slet ikke på Gud. Derfor gjorde de grin med den gale mand og spurgte, om Gud var blevet borte eller havde gemt sig. Manden sprang ind mellem dem og stirrede på dem med sit vanvittige blik og råbte ”Gud er død! Gud forbliver død! Og vi har slået ham ihjel!”.

Historien om det gale menneske er et led i Nietzsches kritik af sin samtid. Efter hans mening er Europa i slutningen af 1800-tallet præget af en syg kultur. Den mangler lidenskab og livskraft. Dens humanisme og tro på fremskridtet har gjort mennesket til et tamt husdyr, der har glemt den sande livsudfoldelse. Det skyldes i høj grad, at der er tale om en kristen kultur.

For kristendom er ifølge Nietzsche de svages sejr over livskraften og ”viljen til magt”. Det viser sig i den kristne moral, der kræver medlidenhed og selvudslettelse og undertrykker lidenskaber og livsudfoldelse. Det viser sig også i gudstroen. Den kristne gud har så at sige mistet jordforbindelsen og er blevet et abstrakt, verdensfjernt væsen. Troen på denne gud er ensbetydende med at vende livet og jorden ryggen og håbe på et hinsidigt liv efter døden.

Strengt taget ved samtidens mennesker godt, at Gud er

død, efter Nietzsches mening. Men de tager ikke konsekvensen af det. De er ikke klar over, at det er dem selv, der har slået Gud ihjel. Derfor ved de ikke, hvad der er konsekvensen af Guds død.

Men det ved det gale menneske. Han bruger voldsomme billeder om drabet på Gud. Det er som at drikke havet tomt og viske hele horisonten væk. Han spørger, om mennesker efter Guds død ikke farer omkring som i et uendeligt intet? Og spørger til sidst, om mennesker efter Guds død selv skal blive guder?

Guds død efterlader ifølge Nietzsche et tomrum. Gud var garanten for en verdensorden, der gav mening og retning for tilværelsen. Efter hans død er der ikke andre til at skabe orden og mening end menneskene selv. De skal selv være guder for at kunne leve med situationen efter Guds død. Det er en ganske krævende opgave.

En af de første, der 'opdagede' Nietzsche, var den danske litteraturforsker Georg Brandes. Han korresponderede med Nietzsche og udgav senere brevene i en bog om den tyske filosof.

Brandes indvarslede med sine skrifter og forelæsninger det såkaldte moderne gennembrud i slutningen af 1800-tallet og betragtes som en af ophavsmændene til 1930'ernes kulturradikalisme, der blandt andet stod for kvindefrigørelse og fri opdragelse. Det moderne gennembrud var i høj grad et opgør med traditionel kristen moral og tro. Det annoncerede så at sige Guds død i den danske offentlighed.

Et godt eksempel på det finder vi i en af det moderne gennembruds store romaner, *Niels Lyhne* af J.P. Jacobsen.

Hovedpersonen udtrykker sin gudsfornægtelse i en samtale med lægen Hjerrild: Når menneskeheden kan juble: ”Der er ingen Gud”, bliver den virkelig fri. Den kærlighed, som kristendommen retter mod Gud i himlen, kan nu blive på jorden og udfolde sig blandt mennesker. Og i himlen sidder der ikke mere ”et truende Spejderøje”.

Vi genfinder her elementer af Nietzsches ateisme: Troen på Gud påfører mennesker en følelse af skyld og synd og flytter det sande liv op til en overjordisk himmel i stedet for at rette kærligheden til livet og menneskene på denne jord.

Men ligesom Nietzsche er Jacobsen klar over gudsfornægtelsens krav: Lægen indvender, at ateismen vil stille større krav til menneskeheden end kristendommen.

Nietzsches kritik af kristendommens gudstro er voldsom og bliver med årene ganske vulgær. Hvor han i første omgang ’kun’ stillede spørgsmålstejn ved, om Gud nu er så kærlig, som de kristne påstår, ender han med at bruge hånende betegnelser som ”kastret”. Nietzsches skrifter kan ryste selv nutidens studerende. Men selv om man ikke bliver overbevist af hans kritik, må man erkende, at Nietzsche én gang for alle har sat Guds død på dagsordenen.

I en vestlig sammenhæng er det umuligt at forholde sig naivt til troen på Gud. Som del af den europæiske kultur har vi på en måde alle mistet vores barnetro. Det betyder ikke, at det ikke mere giver mening at tale om Gud. Men hver gang vi taler om Gud, må vi huske på rygten om hans død – og pege på, at det måske er stærkt overdrevet.

ØJET I DET HØJE

Benægtelsen af Guds eksistens er som en grundtone under de mangfoldige stemmer, der kan høres i vores pluralistiske kultur. Somme tider overdøves den fuldstændig af højlydt gudstro, som når konservative kredse i folkekirken protesterer mod homoægteskaber i Guds navn.

I de senere år har sådanne ytringer fra troende ligefrem ført til et krav om, at religionen skulle fylde mindre i det ”offentlige rum”. Det blev klarest fremført af tidligere statsminister Anders Fogh Rasmussen i 2006 i en stor artikel i dagbladet Politiken. Men med jævne mellemrum dukker ateismen op som en mere markant røst.

Det skete helt bogstaveligt i 1970, midt i ungdomsoprørets og venstreorienteringens tid. Sangerinden Trille fremførte ledsaget af sin guitar visen om ”Øjet”. Den har på en måde det samme tema som J.P. Jacobsens kritik af ’spejderøjet’. Den unge pige synger om forskellige lystfyldte situationer, men konstaterer hver gang:

”så lurder der et øje i det høje / ham gud
han er eddermame svær at få smidt ud.”

Men 68-generationens gudsfornægtelse kunne ikke rokke ved kristendommens solide plads i det danske samfund. Den var – og er – beskyttet af selve straffeloven. Ifølge den kan man få op til fire måneders fængsel for offentligt at drive spot med et lovligt religionssamfunds gudsyrelse.

Det er interessant, hvad denne såkaldte blasfemi-

paragraf egentlig forbyder: forhånelser af troslærdomme og gudsdyrkelse. Oprindeligt var det anderledes, da var det nemlig Gud selv, loven skulle beskytte.

Det fremgår af Danske Lov fra 1683: Her er straffen for at fornærme Gud eller bespotte hans navn, ord og sakramenter, at tungen skal skæres ud af bespotterens mund – i levende live. Dernæst skal hans hoved hugges af og sættes på en stige sammen med tungen. I vore dage er det ikke Gud, loven skal beskytte, men derimod de gudstroendes religiøse følelser.

Trilles sang om øjet i det høje førte til, at justitsminister Knud Thestrup anmeldte Danmarks Radio for blasfemi, men kanalen blev frikendt. Det er i det hele taget længe siden, der er faldet dom efter blasfemiparagraffen, og det har fået mange – også kirkefolk – til at kræve paragraffen afskaffet. Nogle vil ligefrem sige, at en spottende brug af ytringsfriheden er en vigtig del af dansk kultur og mentalitet. Med samme begrundelse kræver man ofte en afskaffelse af den såkaldte racismeparagraf.

Teksten til Trilles sang om øjet kan findes på en weblog med titlen ”Ateisme og fritænknings. For mennesker som kan tænke selv”. Eksistensen af denne blog – og lignende hjemmesider – er et udtryk for, at gudsfornægtelsen igen lader høre fra sig. I de senere år er en såkaldt ’ny ateisme’ dukket op.

ATEISTBUSSEN

”Der er formentlig ingen gud. Stop bekymringen og nyd dit liv.” Sådan stod der i januar 2009 på en af de velkendte

røde busser i London. ”The Atheist Bus Campaign” var startet som protest mod busreklamer for kristne helvedesprædikanter. Snart kunne man se busser med ateistplakaten over hele England, og flere europæiske lande fulgte med.

Ateist-kampagnen blev støttet af en biolog fra universitetet i Oxford ved navn Richard Dawkins. Dawkins topper listen over de ”25 mest indflydelsesrige ateister i verden”. Hans berømmelse skyldes ikke mindst bogen *Illusionen om Gud* fra 2007. Selv om han støttede den ateistiske buskampagne, var Dawkins ikke helt tilfreds med formuleringen, at der ”formentlig” ingen Gud er. Han foretrak at sige, at ”der næsten med sikkerhed ikke er nogen Gud”. Sådan kalder han også et kapitel i sin ateistiske bestseller.

Dawkins’ kritik af gudstroen minder om Nietzsches, idet kritikken også her gælder den rolle, tro og religion har i kultur og samfund. Dawkins’ umiddelbare kontekst er England, der jo ligesom Danmark har noget nær en statskirke.

Hans indflydelse har dog været mindst lige så stor i USA, hvor religionens rolle er en helt anden. Her er stat og kirke officielt helt adskilt. Alligevel spiller religion og gudstro på mange måder en langt større rolle i det offentlige liv end i Europa. Man kan næppe blive valgt til Det Hvide Hus, hvis man ikke indfletter et ”*God bless America*” i sine taler.

Dawkins’ ateisme er et angreb mod den alt for store rolle, religion og gudstro stadigvæk spiller efter hans

mening: Religiøse argumenter har en helt særlig status i den offentlige debat. Støtter man et synspunkt med sin religiøse tro, behøver man ikke give flere begrundelser. Hvis kristne for eksempel afviser fri abort, fordi det ifølge Bibelen er forbudt af Gud, er der ikke mere at diskutere. Gud er trumf.

Dawkins vil desuden vise, at ateister roligt kan komme ud af skabet – ligesom bøsser og lesbiske jo for længst er kommet det. Man behøver ikke mere at skamme sig over at være ateist.

Hvad selve tanken om Gud angår, mener Dawkins, at den er en hypotese ligesom de antagelser, man gør sig i naturvidenskaben. Som biolog tager han udgangspunkt i evolutionsteorien, Darwins udviklingslære. Han mener, at den ganske enkelt ikke kan forenes med Bibelens beretninger om verdens skabelse, der daterer menneskets tilblivelse til dag 6. Og derfor er troen på Gud en meget tvivlsom hypotese. Man kan efter hans mening ikke på én gang anerkende moderne naturvidenskab og fastholde en gudstro. De fleste fremtrædende naturforskere er da også efter hans mening meget lidt religiøse.

I modsætning til Nietzsche og J.P. Jacobsen mener Dawkins ikke, at det er nogen stor udfordring at leve efter Guds død. Der er meget, som kan erstatte troen på Gud, både i naturvidenskaben og kunsten. Dawkins selv kan for eksempel finde stor mening i det usandsynlige lykke-træf, at hans mor blev befrugt netop med den sædcelle ud af millioner, der blev til ham.

DANMARK UDEN GUD

En mere aggressiv fortaler for den nye ateisme var engelske Christoffer Hitchens. Det fremgår næsten af titlen på hans bog: *Gud er ikke stor. Hvordan religion forpester alt*, der udkom på dansk i 2007. Grundtanken er den samme som hos Dawkins: Religionen har stadigvæk en helt uberettiget særstilling. Den strider mod naturvidenskaben og skal bekæmpes med oplysning.

Hitchens fremhæver stærkere end Dawkins gudstroens skadelige virkninger på det politiske område. Som berejst journalist kan han nævne gruopvækkende eksempler både fra Afrika og Asien. For eksempel gør han opmærksom på, at mange af de involverede i folkedrabene i Rwanda var kristne. Selv Danmark nævner Hitchens i denne forbindelse. Muhammedkrisen i 2005 var jo netop et eksempel på, hvordan en krænket gudstro kan avle vold.

Både den engelske buskampagne og Dawkins er forsigtige med at erklære Gud for død. Den danske filosof Klemens Kappel er i et meget omtalt foredrag på Københavns Universitet i 2010 ikke helt så forsigtig:

”At Gud ikke findes, må anses som noget, vi ved. Vi ved, at Gud ikke findes, på nogenlunde samme måde, som vi ved, at Jorden kredser omkring Solen, at der engang eksisterede dinosaurer på Jorden og mange, mange andre ting. Vi ved, at Gud ikke findes, ligesom vi ved, at Thor eller Afrodite ikke findes, og aldrig har gjort det.”

'Vores' viden om, at Gud ikke findes, skyldes ifølge Kappel, at der ikke er evidens, dvs. belæg for Guds eksistens. Denne viden er imidlertid ikke ensbetydende med ateisme. Kappel kalder sin opfattelse 'hyperateisme', en slags overordnet ateisme. Den giver plads til både ateisme og gudstro forstået som personlige holdninger.

Der findes dog også 'nye ateister' i Danmark, som er mere på linje med Dawkins og Hitchens. Deres opfattelse er grundlag for foreninger som Humanistisk Samfund og Ateistisk Selskab. Den nye ateisme synes dog ikke at have samme gennemslagskraft herhjemme som i England og USA. Det skyldes formentlig, at troen på Gud for de fleste danskere er omgivet af stor blufærdighed – selv om omtrent 80 % af os er medlemmer af folkekirken. Blufærdigheden er så stor, at en amerikansk religionsforsker for et par år siden kaldte Danmark et "samfund uden Gud".

Hvorfor indleder jeg denne bog om Gud med et helt kapitel om Guds død? Fordi påstanden om Guds død – ateismen – siden Nietzsche har været en nødvendig klangbund for, at vi overhovedet kan tale om Gud. Vi lever i en kultur, hvor gudstroende og ateister lever side om side. Hvis vi vil vide, hvad de er uenige om, bliver vi nødt til at finde ud af, hvad vi overhovedet mener med 'Gud'.

HVAD ER EN GUD?

ENTAL ELLER FLERTAL?

”Bjarne Riis er Gud”. Sådan stod der skrevet på asfalten på Amager Landevej den dag i 1996, da Ørnen fra Herning kørte i triumftog fra Kastrup Lufthavn til Tivoli, efter at han havde vundet Tour de France som den første dansker. (Det var før han bekendte sin brug af doping).

Lignende formuleringer er brugt om andre sportsstjerner. For eksempel skrev en tysk avis ”Götze, din fodbold-gud”, efter at den unge angriber i 2014 med sit mål mod Argentina i VM-finalen havde gjort Tyskland til verdensmester i fodbold. Men hvordan skal vi forstå de formuleringer? Hvad betyder ’Gud’ her?

Det er vigtigt at lægge mærke til, om ordet er stavet med stort eller lille g. Er det stavet med stort, har vi at gøre med et egennavn, altså et navn på en bestemt person eller et bestemt væsen. Er det derimod stavet med lille, er det et såkaldt fællesnavn ligesom ’hund’ eller ’kvinde’. Det sidste ord står for alle kvinder. Det kan sættes i flertal, men man kan også koncentrere sig om *en* kvinde – eller ligefrem kvinden.

Hvis der på asfalten havde stået ”Bjarne Riis er en gud”, ville det betyde, at Ørnen var en så formidabel

cykelrytter, at han oversteg det almindeligt menneskelige og tilhørte flokken af guder. Men når cykelfans skriver ordet med stort, sætter de lighedstegn mellem Bjarne Riis og Gud, slet og ret. I det første tilfælde ville Riis blive beskrevet ud fra en polyteistisk synsvinkel: Der er flere og andre guder end Ørnen fra Herning. I det sidste ville synsvinklen derimod være monoteistisk: Der er kun én Gud, og det er Bjarne Riis.

ZEUS OG ALLE DE ANDRE

Vender vi blikket mod andre religioner end cykelsporten, ser vi, at mange af dem har flere guder. Det gælder for eksempel den religion, der blev dyrket i oldtidens Grækenland for over to tusind år siden.

De græske guder hører vi om i digte og sagn. Et af de mest kendte er fortællingen om Zeus, der forelsker sig i kongedatteren Leda og forvandler sig til en svane for at få sex med hende. Zeus er overhovedet i gudernes familie, der bor på et bestemt bjerg, Olympen. Zeus er gift med Hera, men han er langt fra nogen trofast ægtemand, for han har utallige forhold til andre gudinder og jordiske kvinder. Zeus opfører sig altså på mange måder såre menneskeligt. Men han er altså en gud, hvilket blandt andet viser sig i, at han er udødelig.

Som de andre græske guder drives han imidlertid af følelser og lidenskaber, som vi kender fra os mennesker: lyst, kærlighed, jalousi, vrede og så videre. Derfor kan han påvirkes, også af mennesker. For at opnå hans hjælp og

velvilje kan de ofre til ham ved for eksempel at give ham lækkert dyrekød.

De græske guder er ikke kun enkeltindivider: Hera er ikke kun en forsmået hustru, men symboliserer desuden selve ægteskabet. Zeus står for retfærdigheden, Artemis for krigen og Athene for staten. Ved at dyrke denne slags guder viste grækerne, at de satte disse grundlæggende størrelser i menneskelivet meget højt.

Men guderne personificerer også naturens kræfter. Poseidon er gud for floder og hav. Og Zeus er den, der styrer lyn og torden. Flere guder virker i den frugtbarhed, som mennesker er afhængige af. Mest kendt – elsket og frygtet – er måske vinens gud Dionysos.

En gud i den græske religion er altså et væsen, der nok har menneskelige egenskaber, men som er udødeligt. Guden styrer bestemte dele af naturen og/eller den menneskelige tilværelse. Mennesker kan både forsøge at påvirke guderne for at få et ønske opfyldt – og påkalde sig gudernes vrede. Under alle omstændigheder gælder det om at kende sin plads som menneske. Guderne gav sig blandt andet til kende gennem oraklet i Delfi, hvor indskriften ”Kend dig selv!” kunne læses på den måde.

I den nordiske mytologi finder vi en gudeflok, der på mange måder ligner Olympens beboere, og som de fleste af os i dag nok kender takket være Peter Madsens populære *Valhalla*-tegneserier. Odin er nærmest Nordens Zeus: gudernes konge. Men hvor Zeus var ophavsmand til lyn og torden, er det nu Thor, der står for dette vejrfænomen. Freja er kærlighedens gudinde. Og så videre. Den nor-

diske mytologi opererer dog med to fjendtlige grupper: aserne og jætterne. Denne konflikt viser sig blandt andet i den sørgelige historie om Balders død.

Balder er søn af Odin og hans hustru Frigg, og han er den smukkeste af aserne. En dag drømmer han, at han skal lide en voldsom død. For at undgå det, får Frigg alle ting til at sværge, at de ikke vil medvirke til at slå Balder ihjel. Men Loke, der er i slægt med jætterne, opdager, at Frigg har glemt én ting: Hun har ikke taget misteltenen i ed. Af denne plante kan Loke derfor lave det våben, Balder dræbes med.

Der er en afgørende forskel mellem den oldgræske gudeverden og den nordiske: Den nordiske religion har stadigvæk sine tilhængere. I Danmark findes der omkring tusind såkaldte asatroende. De udgør et anerkendt trossamfund, hvilket blandt andet betyder, at de ligesom folkekirken kan indstifte ægteskab. De har desuden deres egen hedenske gravplads i Odense, hvor man for eksempel kan blive begravet med Thors hammer på sin kiste eller urne.

Medlemmerne bruger selv betegnelsen Forn Sidr om deres religion. Det er islandsk og betyder ”den gamle skik”. Betegnelsen opstod omkring år 1000, da kristendommen blev indført i Island. På det tidspunkt blev dyrkelsen af de nordiske guder jo netop fortidens skik. Men den lever altså endnu.

FRA LILLE G TIL STORT G

Overgangen til kristendommen var et skifte til en helt

anden forestilling om Gud. Ordet skal netop staves med stort, for nu er det navn på én gud, den eneste. Vi har bevæget os fra polyteisme til monoteisme, fra lille g til stort G. Monoteismen er imidlertid ikke en kristen 'opfindelse'. Der findes tre store monoteistiske religioner: jødedommen, kristendommen og islam. Og de er opstået i den rækkefølge.

Det Gamle Testamente er den del af Bibelen, som de kristne har fælles med jøderne. Her finder vi fortællingen om, hvordan en enkelt mand, Moses, tilsyneladende opdagede den ene gud. Moses var født som barn af israeltiske fremmedarbejdere i Egypten, men hans mor satte ham ud, fordi den egyptiske hersker, Faraos, befalede, at alle israeltiske drengebørn skulle dræbes. Allerede dengang blev formeringsdygtige indvandrere opfattet som en trussel.

Drengen blev fundet af en egyptisk prinsesse og opdraget ved Faraos hof. Moses blev, som det vises i en berømt tegnefilm, prins af Egypten. Da han fandt ud af, hvem han egentlig var, besluttede han at befri sine landsmænd fra deres slaveri. Og det endte med, at han førte dem ud af Egypten gennem Det Røde Hav. Men han traf beslutningen, fordi han havde mødt Gud, som talte til ham fra en brændende tornebusk med de mærkelige ord "Jeg er den, jeg er!"

Fortællingen om Moses er en god historie. Men den afspejler formentlig, at forbindelsen mellem Moses og israeltterne og Egypten faktisk har noget på sig. For måske kunne Moses takke andet end en brændende busk for op-

dagelsen af den ene gud. Et par århundreder inden Moses førte sit folk til landet med mælk og honning, forsøgte en egyptisk farao nemlig at indføre monoteismen.

EGYPTISK INSPIRATION

Det drejer sig om Akhnaton, der regerede i 1300-tallet f.Kr. Vi kender nok bedre hans hustru, for det var den skønne Nefertiti, som der er bevaret en buste af på Neues Museum i Berlin. Hendes navn kan oversættes med ”Den smukke er kommet”, og mange betragter hende faktisk som verdens smukkeste kvinde.

Den egyptiske religion var dengang polyteistisk ligesom den oldgræske. Men Akhnaton ønskede at afskaffe alle guder, undtagen solguden Aton. Han forsøgte altså at indføre monoteismen gennem en politisk beslutning, som forskerne ikke har nogen entydig forklaring på. Forsøget mislykkedes dog, fordi befolkningen modsatte sig det, og egypterne vendte tilbage til deres flerguder.

Blev Moses inspireret af Akhnaton? Det mente psykoanalyserens far, Sigmund Freud, og forklarede opfattelsen i sin sidste bog *Manden Moses og den monoteistiske religion* fra 1939. Senere forskere har imidlertid afvist denne opfattelse.

For eksempel peger den fremtrædende tyske egyptenforsker Jan Assmann på, at Akhnaton er en historisk person, hvad man ikke kan påvise om Moses. Han anerkender dog, at der er et lighedstræk mellem Akhnatons og Moses’ gudstanker. Vi kan finde ligheden i De Ti Bud, som Moses modtager fra Gud på bjerget Sinai. Det aller-

første bud siger: ”Du må ikke have andre guder end mig.” Derefter følger et forbud mod at tilbede gudebilleder, og forbuddet er forstærket med en trussel om at straffe både overtrædere og deres efterkommere.

Dette forbud har Assmann kaldt ”den mosaiske skelnen”. Mosaisk betyder ’stammende fra Moses’, og vi kender det fra den officielle betegnelse for jøderne i Danmark – Mosaisk Trossamfund. Den mosaiske skelnen betyder, at tilhængerne af en religion betragter deres tro som den eneste sande og dermed forkaster alle andre former for tro. Det gjorde Akhnaton på sin håndfaste måde ved blandt andet at begrænse præsternes magt. Og Moses gjorde det ifølge Det Gamle Testamente lige så håndfast.

Da israelitterne under deres fyrre år lange ørkenvandring overtrådte forbuddet mod andre guder og begyndte at tilbede en guldstatue af en kalv, lod han tre tusind af dem dræbe. Det fik Freud til at hævde, at monoteisme er ensbetydende med intolerance. Senere forskere foretrækker at tale om monoteismens potentielle voldelighed.

Moses førte israelitterne ud af Egypten, gennem ørkenen og frem til deres eget land, det senere Israel. Det blev dog først deres, efter at de oprindelige beboere, kanaanæerne, var blevet nedkæmpet. Og sammen med beboerne blev deres guder bekæmpet. Det var tilsyneladende guder for frugtbarhed, med den såkaldte Baal som overgud.

Men selv om israelitternes Gud, Jahve på hebraisk, havde befriet dem fra egypterne og givet dem deres land, var de hele tiden fristede til at dyrke Baal i stedet for deres egen krævende Gud. Det førte til et drabeligt opgør mel-

lem Jahves profet Elias og 450 Baal-profeter. – Når man har den sande Gud i ryggen, er man åbenbart ikke bange for at kæmpe mod en tilsyneladende overmægtig fjende.

Begge parter skulle tilberede et dyr som offer, og så skulle de anråbe deres gud, så han kunne sende ild og antænde offeret. Baal-profeternes råb forblev ubesvaret, men Elias' gud svarede på hans bøn med en "fortærende ild". Jahve havde vist sig at være den sande gud. Efter styrkeprøven blev alle de frafaldne israelitter omvendt, og de hjalp Elias med at slå alle Baals profeter ihjel.

Store dele af Det Gamle Testamente er altså fortællinger om kampen mellem dem, der som Elias tror på én sand Gud, og dem, der tilbeder en række guder, der bliver betragtet som afguder. Men efterhånden udvikler tanken om den *sande gud* sig til forestillingen om den *ene Gud*, altså til en egentlig monoteisme.

Efterhånden bliver Jahve ikke kun opfattet som et bestemt folks, Israels, gud. Han er alle folkeslags gud. Og han er ikke kun folkenes gud, men hele universets Gud. Som det hedder i Bibelens allerførste sætning: "I begyndelsen skabte Gud himlen og jorden".

Men selv om Gud på den måde får en kosmisk dimension, bliver han ved med at have menneske-lignende egenskaber. Det Gamle Testaments Gud viser omsorg, kærlighed, vrede, jalousi. Derfor taler Bibelens forfattere naturligt nok om Gud i billeder, der er hentet fra menneskelivet. Ikke mindst bliver Gud ofte beskrevet som en mægtig konge, der styrer historiens gang, og som gerne skulle vise omsorg og retfærdighed.

Den monoteisme, som Det Gamle Testamente munder ud i, dukker i 600-tallet op i en ny religion: islam. Indholdet af dens hellige skrift, Koranen, var blevet dikteret direkte til en købmand ved navn Muhammed. Den Gud, som dikterede, kaldte sig Allah, og som modtager af de guddommelige ord var Muhammed Allahs profet. Islams trobekendelse sammensattes sådan: ”Der findes ingen anden gud end Allah, og Muhammed er hans profet”. Allah er verdens suveræne skaber, som kræver ubetinget tilbedelse. Men han er også tilgivende og nådig. Og ifølge Koranen er Allah og jødernes gud den samme.

DEN UBEVÆGEDE BEVÆGER

En af de tekster i Det Gamle Testamente, som tydeligst udtrykker monoteismen, tillægges profeten Esajas, som formentlig levede i 700-tallet f.Kr. Nogenlunde samtidig sker der en vigtig ændring i de gamle grækernes gudsforståelse. På det tidspunkt opstår *filosofien*.

Man plejer at udtrykke ændringen på den måde, at *myte erstattes af fornuft*. I den oprindelige religion blev tilværelsens store spørgsmål – hvor kommer vi fra? hvordan blev verden til? hvad er meningen med det hele? hvorfor skal vi dø? – besvaret i fortællinger og digte. Deres skildringer af guderne og deres bedrifter gav forklaringen. De var myter.

Men nu begyndte man at besvare spørgsmålene på en anden måde. I stedet for de personlige guder henviste filosoferne til mere jordbundne størrelser. En af dem, Thales, forklarede for eksempel, at verden er opstået af

vand. Vand betyder her ikke kun H_2O , men alt flydende. Og Thales' tanke er, at alting er blevet til af et flydende stof, som kan ændre sin tilstand til fast stof og luft. En anden af de såkaldte naturfilosoffer, Heraklit, pegede på et andet grundfænomen, nemlig ilden. Og snart udviklede Thales' teori sig til læren om, at alt består af de fire grundlæggende elementer: vand, jord, ild og luft.

Filosofien indebar således en fornuftig, rationel forklaring. Det betød imidlertid ikke, at guderne forsvandt. Jo, måske forsvandt guderne, men ikke tanken om, at der fandtes noget guddommeligt. Og hos de to helt store græske filosoffer i oldtiden, Platon og Aristoteles, hører guddommen med til den fornuftige verdensforklaring.

Platon mente, at der til grund for den synlige og sansbare verden ligger en verden af ideer. Ideerne er en slags evige og uforanderlige forlæg for de forgængelige ting og størrelser. Den øverste af disse ideer er ideen om det gode. Platon sammenligner det godes idé med solen: Den er med sin varme forudsætning for alt liv, og med sit lys gør den alting erkendeligt for os mennesker. Det gode får dermed en lignende rolle som Bibelens ene skabergud.

Filosoffernes parallel til den bibelske monoteisme er måske endnu tydeligere hos Aristoteles. I sin rationelle undersøgelse af verdens beskaffenhed konkluderer han, at bevægelse og forandring er et gennemgående og grundlæggende træk.

Billardkuglen ruller hen over bordet, træer vælter, og denne side fyldes af flere og flere ord. Alle den slags bevægelser og forandringer må ifølge Aristoteles have en årsag.

Billardkuglen har fået et stød af køen, træet har givet efter for stormen, og ordene skyldes mine tryk på tastaturet. Men køens, stormens og mine fingres bevægelser har jo også deres årsager. Og disse har igen årsager. Og sådan kan vi ifølge Aristoteles blive ved.

Og dog: Rækken af årsager kan ikke fortsætte i det uendelige. Den må stoppe et sted. Der må være en første årsag: Noget, der sætter alt andet i gang, men ikke selv sættes i gang af noget. Dette 'noget' kalder Aristoteles naturligt nok Den Første Årsag eller Den Ubevægede Bevæger. Den er det højeste af alt, hvad der findes, og derfor kalder Aristoteles den også guddommen.

DU SOM ER I HIMLENE!

Da de første kristne begyndte at dukke op efter Jesu død omkring år 30, mødte deres tro hovedrysten blandt samtidens lærde. Den nye religion opstod i Romerriget, som var præget af det gamle Grækenlands kunst, digtning og filosofi. Man taler i den forbindelse om hellenisme, af Hellas, grækernes eget navn for Grækenland.

Hellenismen er den græske kultur i den særlige aftapning, den fik i det romerske storrige, hvorpå blandt andet Asiens religioner også øvede indflydelse. I den hellenistiske kultur spillede filosofien – altså den fornuftige måde at anskue verden på – en vigtig rolle. Og i filosofiens øjne så kristendommen alt andet end fornuftig ud. For eksempel gjorde en af filosofierne, Kelsos, sig lystig over påstanden om, at Jesus er Guds søn og født af en jomfru. I virkelig-

heden – mente han – var hun blevet forladt af sin mand, fordi hun var gravid med en romersk soldat!

I bagklogskabens lys må vi sige, at kristendommen jo ikke desto mindre viste sig at være en succes. Det skyldtes blandt andet, at nogle af de kristne tog udfordringen fra de skeptiske filosoffer op. De forsøgte at vise, at kristendommen ikke var så ufornuftig endda. Ja, at den måske var mere filosofisk end filosofernes teorier.

Et argument i de kristnes forsvar var, at filosofernes gud jo i virkeligheden var den samme som Det Gamle Testaments ene skabergud. Den kristne tænker Justinus Martyr hævdede endda, at Platon havde overtaget sin opfattelse af verdens tilblivelse fra Moses. Ved at tilegne sig filosofiens tankegange blev nogle af de kristne selv lærde. Der var opstået en ny form for lærdom, kristen teologi.

Det er netop et helt afgørende særkende ved den europæiske kultur, at der sker en vekselvirkning og i sidste ende en sammensmeltning af Bibelens og den græsk-romerske filosofis tankegang. Et markant udslag af den sammensmeltning gælder forestillingen om Gud: Den skaber af himmel og jord, som Bibelen taler om, må være den samme som for eksempel Platons og Aristoteles' højeste guddommelige væsen.

Teologerne tilføjer dog gudstanken et træk, som hverken de førkristne filosoffer eller jøderne kunne godkende: Den kristne gud er nok én, men han er samtidig tre-enig.

Kristendommens igangsætter – Jesus – opfandt jo ikke nogen ny gud, men praktiserede troen på Det Gamle

Testamentes skabergud. Men han talte om Gud på en ny måde.

Han tog et af Det Gamle Testaments billeder for Gud, nemlig faderen, og gjorde det til det afgørende. Og han identificerede sig så stærkt med det billede, at han ligefrem talte til Gud som sin far. For eksempel da han, kort før han blev taget til fange for at blive korsfæstet, sagde: ”Min Far! Er det muligt, så lad dette bæger gå mig forbi”.

For de kristne, tilhængerne af Jesus, var det derfor naturligt at betragte Jesus som Guds søn. Det blev senere til læren om, at Jesus var både gud og menneske. Og altså på en måde identisk med den ene Gud.

Der mangler dog en enkelt brik i kristendommens puslespil om Gud. I den nye religions skrifter, Det Nye Testamente, kan vi læse om en ’helligånd’. Den hører de kristne om hver pinse: Efter Jesu død var hans tilhængere samlede, og pludselig kunne de fortælle om ham på alle mulige forskellige sprog. Helligånden var kommet over dem, en kraft med guddommelige egenskaber. I de senere teologers gennemtænkning bliver det til læren eller dogmet om treenigheden: Gud er én, men dog tre, nemlig Fader, Søn og Helligånd.

GUDSTRO OG GUDSBEVIS

FRA TANKE TIL VIRKELIGHED

I slutningen af 1000-tallet sad en munk i et kloster i Nordfrankrig og rettede en bøn til Gud. Hans navn var Anselm, og han var født i Italien i 1033 i en velhavende adelsfamilie. Men han valgte altså fromhedens karrierevej. Først blev han abbed, altså leder af det franske kloster. Senere krydsede han kanalen til England, hvor han endte med at blive biskop i Canterbury. Anselm af Canterbury, som han normalt kaldes, døde i 1109.

På hans tid havde kristendommen på en måde nået højdepunktet af magt og indflydelse i Europa. Anselm blev derfor involveret i konflikter med flere af de engelske konger. Baggrunden for det var, at den katolske kirke var en ligeværdig magtfaktor.

Det var også munke som Anselm, der stod for lærdom og undervisning. På Anselms tid blev det første europæiske universitet grundlagt i Bologna. Universiteterne udviklede sig fra de studiemiljøer, der fandtes i klostre og domkirkernes skoler. Hovedfaget var naturligvis teologi. Og teologi betød først og fremmest fornuftig tænkning om Gud. Redskaberne til deres kloge tanker hentede

teologerne i høj grad fra de gamle græske filosoffer som Platon og Aristoteles.

I sin bøn beklager Anselm sig over, at Gud er meget fjern, og han beder om, at Gud vil lære ham at komme ham nærmere. Det kan vi se i det skrift, *Proslogion*, der betyder tiltale, hvor Anselm selv formulerer bønner. Der er ingen tvivl om Anselms tro. Men måske lurder der alligevel en tvivl i hans sind.

For Anselm nævner også i sin bøn, at der altid har været folk, som tvivler på, at Gud findes. Det kunne han læse i selve Bibelen: ”Tåberne siger ved sig selv: ’Gud er ikke til!’”. Det er klart, at Bibelen kalder gudsfornægtere for tåber, men måske kan også tåber have ret?

Tvivlen får Anselm til at afprøve sin tro. For ham er der ingen modsætning mellem tro og fornuft. Tværtimod: Troen søger fornuftens indsigt. Anselm afslutter sin bøn med ordene: ”Jeg søger ikke at få indsigt for at tro, men jeg tror, for at jeg kan få indsigt”. Med andre ord søger han den indsigt, der kan overvinde hans tvivl, ved at indlede en dialog med den tåbe, der benægter Guds eksistens. I den dialog udvikler han et af de mest berømte beviser for Guds eksistens.

Anselm starter dialogen med at fastlægge, hvad han forstår ved Gud. Gud er det højeste, der overhovedet findes. Men tåberne benægter jo netop, at Gud findes. Derfor vælger Anselm en mere forsigtig definition: ”Gud er det, større end hvilket intet kan tænkes”.

Den definition må også den ateistiske tåbe være indforstået med – han må jo vide, hvad han benægter. Tåben

må kunne forstå definitionen af Gud. Men når tåben forstår gudsdefinitionen, må Gud på en måde findes, nemlig i tåbens forståelse. Altså: Det største, der kan tænkes, findes i forståelsen. Men vi kan jo tænke os, at *det* ikke kun findes i forståelsen, men også i virkeligheden. Og det, som findes i virkeligheden, er større end det samme *det*, der kun findes i forståelsen.

Her begynder det måske at svimle lidt for os. Men Anselm hjælper os med et eksempel. En maler udtænker et motiv til et maleri, billedet findes altså i hans tanke. Når han faktisk maler det, er resultatet et billede, som findes i virkeligheden. Og et virkeligt billede er noget større end et billede, vi bare forestiller os.

Tilbage til Anselms dialog om Gud. Hvis Gud kun findes i tanken – for eksempel når tåben forstår gudsbegrebet – så kan man tænke sig, at Gud også findes i virkeligheden. Og det er større at findes i virkeligheden end kun i tanken. Men det vil sige: Vi kan tænke noget, som er større end det, større end hvilket intet kan tænkes. Det er jo en selvmodsigelse. Altså kan vi ikke tænke, at Gud ikke findes. Men så findes han jo! Anselm har overvundet sin tvivl ved ad fornuftens vej at bevise, at Gud findes.

VERDENS ÅRSAG OG DESIGNER

Det særlige ved Anselms bevis er, at det kun bygger på selve fornuftens tanke om Gud. Det virker ikke overbevisende på os i dag, blandt andet fordi vi nok har et lidt mere beskedent begreb om fornuftens evner. For os er

fornuften en evne, vi bruger i den konkrete virkelighed, for eksempel i videnskabelige beregninger. Anselms bevis blev da også allerede kritiseret i middelalderen.

Den formentlig største af den tids teologer, Thomas Aquinas, afviste i 1200-tallet, at man skulle kunne bevise Guds eksistens ud fra fornuften alene. Han mente, at vi også må inddrage erfaringen, altså vores viden om den konkrete verden, vi lever i. På det punkt er Thomas påvirket af Aristoteles. Og faktisk overtager han dennes tanke om, at rækken af årsager må ende et sted, nemlig i Den Ubevægede Bevæger. Denne første årsag til alting kan efter Thomas' mening ikke være nogen anden end den skabergud, de kristne tror på.

Thomas formulerer to andre gudsbeviser. Det ene tager sit udgangspunkt i altings forgængelighed. Den verden, vi kender, består af ting og forekomster, som bliver til og forgår, altså bliver til intet. Det gælder lige fra det mindste og mest kortvarige som en døgnflue til det største og ældste som en stjerne. Tingenes tilværelse er tilfældig.

Men ifølge Thomas kan ikke alt være tilfældigt på denne måde. Der må være noget, som er til med nødvendighed, og som altså er uforgængeligt. Men dette 'noget' er jo netop, hvad de kristne forstår ved Gud.

Det andet bevis tager sit udgangspunkt i, at alt i verden ser ud til at være indrettet på en helt igennem hensigtsmæssig måde. I naturen fungerer alt efter en bestemt hensigt eller et formål. For eksempel er fuglene udstyret med vinger, så de kan nå op i træerne, og der kommer re-

gelmæssigt regn, for at planterne kan trives. Men en sådan hensigtsmæssig indretning er ikke opstået af sig selv. Den kræver en intelligent planlægger, som også har magten til at sætte sin plan i værk. Men en sådan almægtig og fornuftig planlægger er jo netop de kristnes Gud.

Thomas' to gudsbeviser kalder man det kosmologiske og det teleologiske. Kosmologisk betyder læren om verden, og dette bevis går jo netop ud fra et grundtræk ved verden: Alting er forgængeligt. Teleologisk kommer af *telos*, det græske ord for formål: Beviset baserer sig på, at naturen og virkeligheden i det hele synes at arbejde hen imod at opfylde det ene eller andet formål.

GUD SOM GIVER

Men kan vi mennesker overhovedet bevise, at Gud eksisterer, blot ved hjælp af vores egen iagttagelse og fornuft? Nej, ifølge mange af den følgende tids tænkere og teologer. En af kritikerne var Martin Luther, igangsætteren af den reformation af den katolske kirke i 1500-tallet, som blandt andet har præget kristendommen i Danmark. Luther indlader sig ikke på en spidsfindig argumentation mod Anselms og Thomas' beviser. Han er uenig i selve den måde, de definerer menneskers forhold til Gud.

Ifølge Luther skal vi ikke forholde os intellektuelt til Gud. Vi skal derimod tage udgangspunkt i, at Gud selv har givet sig til kende i de bibelske skrifter. Selv om de nemlig er skrevet af mennesker, kommer Gud selv til orde i dem. Det sker i Det Gamle Testamente, hvor profeterne taler på Guds vegne: "Dette siger Herren", lyder

det igen og igen. Og det sker først og fremmest i Det Nye Testamente, hvor Jesu ord, ja, hele hans liv og skæbne, bliver opfattet som en tale fra Gud.

Hvem eller hvad er Gud så for Luther?

”Du må ikke have andre guder”, står der i det første af De Ti Bud. Men hvad vil det egentlig sige at have en gud? Det vil ifølge Luther sige, at der er noget, man retter sin allervigtigste forventning til. I den betydning har alle en gud. Men folk retter deres forventning forskellige steder hen. Nogle forventer alt af penge, andre af deres egen viden, succes eller andre mennesker. Alt det er ifølge Luther ikke at have en gud, men at have en afgud.

Den sande gud er ham, der faktisk kan opfylde vores dybeste forventninger. Det er selvfølgelig for Luther Biblens Gud. Skaberen, som har givet hver af os livet, og som hver dag giver os det, vi har brug for til at opretholde det. For Luther er Gud altså ikke et objekt for tanken, men en levende personlig magt, som vil mennesker deres bedste.

FOR DEN GAMLE LAMPES SKYLD

Et andet opgør med middelalderens gudsbeviser finder vi hos en af den moderne tids helt store filosoffer, tyske Immanuel Kant. Kant er repræsentant for oplysningstiden i 1700-tallet. Han formulerer så at sige dens ’dogme’: ”Oplysning er menneskers udtræden af deres selvforskyldte umyndighed”.

Oplysning betød for Kant at have mod til at bruge sin egen fornuft – uafhængigt af formyndere og autoriteter. Men Kant havde allerede et mere beskedent begreb om

fornuften end Anselm. Og efter Kants mening begik Anselm en helt afgørende fejl i sit gudsbevis. Han misforstod, hvad det vil sige, at noget findes, altså selve begrebet 'eksistens'.

Kant påpeger, at eksistens aldrig kan lægges ind i definitionen på en ting, heller ikke det højest tænkelige. Lige meget, hvad vi definerer, kan vi altid spørge: Findes det? Vi kan for eksempel definere en enhjørning som et hestelignende dyr med et langt horn i panden. Men definitionen er ikke nogen garanti for, at enhjørninger findes. Alt tyder på, at det gør de ikke.

Kant konkluderer, at det overhovedet ikke er muligt at bevise Guds eksistens. Den slags rækker vores fornuft simpelthen ikke til. Til gengæld er den heller ikke i stand til at bevise, at Gud ikke findes.

Spørgsmålet om Guds eksistens forsvinder imidlertid ikke ud af Kants filosofi. Men det dukker op et helt andet sted end på bevisernes og erkendelsens område, nemlig i etikken, altså læren om, hvad der er den rette måde at opføre sig på, eller slet og ret om godt og ondt. Kant mener dog ikke, at gudstro er nødvendig for etikken. Han ville ikke anerkende sætningen: "hvis Gud ikke findes, er alt tilladt", som den russiske forfatter Fjodor Dostojevskij skrev i et brev i slutningen af 1800-tallet.

For Kant er etikken grundlag ikke Gud, men menneskets egen fornuft. At handle etisk vil for Kant sige at handle som det fornuftige væsen, et menneske er. Man skal handle som repræsentant for menneskeheden. Og

man skal respektere menneskeligheden i ethvert menneske.

At handle menneskeligt er dog ikke det samme som at søge lykken. Man skal gøre det rigtige, uanset om det bringer lykke eller ej. På den anden side kan det ikke benægtes, at vi mennesker søger lykken eller det gode liv.

Og det er faktisk et berettiget ønske, at etisk handlen og lykke i sidste ende går op i en højere enhed. Det sker bare ikke altid. Man fristes til at sige tværtimod. Som der står i en gammel højskolesang: ”de gode græd og de onde lo”. Hvis troen på, at etik og lykke kan forenes, skal fastholdes, kræver det ifølge Kant, at vi antager, at der findes et højeste væsen, som har magt til at styre verdens gang i overensstemmelse med etikkens grundsætning. Men det væsen er jo Gud.

Kant beviser ikke Guds eksistens, men han mener, at etikken gør det nødvendigt for os at antage, at Gud findes. Ikke desto mindre omtaler man Kants tanker som det moralske gudsbevis. Det ’bevis’ er ikke blevet mødt med udelt begejstring. Den tyske digter Heinrich Heine skrev i 1830’erne ironisk, at Kant udtænkte det af hensyn til sin gamle trofaste tjener Lampe: ”den gamle Lampe skal have en gud, ellers kan det stakkels menneske ikke være lykkeligt!”.

OVER AL FORSTAND

Hvordan man end ser på Kants tankegang, var det af stor betydning, at han satte menneskets gudsforhold i forbindelse med etikken. Forholdet til Gud er efter hans mening

ikke så vigtigt for vores erkendelse og viden som for vores måde at leve på. Kant flytter kort sagt gudsforholdet fra teori til praksis.

På det punkt følger Søren Kierkegaard Kant. At ville bevise Guds eksistens er efter Kierkegaards mening både uforskammet og latterligt. Det svarer til, at man i en konges nærvær begynder at bevise, at han findes. At kongen findes, beviser man ved underdanighed. På samme måde med Gud: Hans tilværelse beviser man med tilbedelse, ikke med beviser.

Kierkegaards afvisning af gudsbeviser à la Anselm og Thomas Aquinas er udtryk for hans nye opfattelse af kristendommen: Kristendom handler om, hvordan vi som enkeltmennesker lever vort liv – om vi vælger at leve det ud fra et absolut krav om selvstændighed og ægthed. Et sådant krav kan ikke komme fra os selv eller andre mennesker, men må komme fra noget absolut uden for os. For Kierkegaard er Gud den, der hele tiden kræver os helt og fuldt, så vi virkelig er os selv og ikke bare snakker de andre efter munden.

Det virker, som om Kierkegaard fuldstændig afviser Anselms slogan: ”Jeg tror, for at jeg kan få indsigt”. Tro har for Kierkegaard overhovedet ikke noget med indsigt at gøre. Den kristne tro retter sig mod et paradoks, dvs. noget, der overstiger og modsiger fornuft og forstand. Det gælder ikke mindst kristendommens hovedbudskab: at Jesus både er gud og menneske.

LIVETS AFSENDER

Denne totale adskillelse af tro og forstand eller forståelse har teologer efter Kierkegaard stillet spørgsmålstegn ved. Det gælder for eksempel K.E. Løgstrup, der af mange betragtes som den betydeligste danske teolog efter Kierkegaard.

Løgstrup gør i midten af 1900-tallet alvor af, at vi lever i en verdsliggjort kultur, hvor religion og gudstro ikke mere er en selvfølge. Man kan også sige, at han er klar over, at Guds død er en underliggende påstand i samtiden. Hvis man vil gøre kristendommen gældende, må man derfor gøre rede for, hvad den egentlig handler om.

Løgstrup giver Kierkegaard ret i, at tro er ensbetydende med at vælge og afgøre sig, altså tage stilling til, om man vil lade det kristne budskab være éns livsgrundlag. Men man kan jo ikke afgøre sig uden at have en forståelse af, hvad man afgør sig for eller imod. Kristendommens budskab må derfor gøres forståeligt på en almenmenneskelig måde.

Det gælder også den kristne gudstanke. For Løgstrup handler den først som sidst om *skabelse*. Men skabelse betyder ikke primært noget, der 'skete' i tidernes morgen. Skabelse betyder, at verden er skabt – og at menneskelivet er det. Vi har ikke skabt os selv. Og heller ikke det, der virkelig betyder noget i livet: kærlighed og tillid for eksempel. Den mest nærliggende indstilling til livet er derfor taknemlighed for det, man har fået givet. At Gud er skaber, vil sige, at han er afsender af livets gave.

Men hvis det skal give mening at tale om Gud som

skaber, kan han ikke kun være ophav til menneskelivet. Så må han være altings skaber, universets ophav. Hvordan det kan tænkes, fremstiller Løgstrup på en måde, der minder en del om et af Thomas Aquinas' gudsbeviser.

Løgstrup tager udgangspunkt i tiden. Tiden gør alting til fortid, og når noget er fortid, er det forsvundet. Tiden afspejler en altomfattende tilintetgørelse. Alt, hvad der findes, tilintetgøres. Men der må være en magt, som holder alting oppe, på trods af tilintetgørelsen. Jeg har jo ikke selv den kraft, der skal til, for at jeg også findes i næste øjeblik. Og det er der efter Løgstrups mening ingenting, der har. Gud som skabermagt er altså både menneskelivets og alt andets ophav.

Er det ikke et tilbagefald til det kosmologiske gudsbevis? Nej, siger Løgstrup. Der er ikke tale om et bevis, men en *tydning*. Et bevis er et uigendriveligt ræsonnement, hvis konklusion ikke kan benægtes. En tydning er noget helt andet.

Når min kone retter på min opførsel eller min jakke, vil jeg nok tage det som kærlig omsorg. Men jeg kan ikke bevise, at hun elsker mig. Jeg opfatter det med en tydning. På samme måde er de kristnes tale om Gud som skaber udtryk for en tydning af det under, at der overhovedet findes en verden, og at vi kan være i den.

ER GUD GOD?

IMPOTENT ELLER ONDSINDET?

”Gud er enten impotent eller ondsindet. Er dét en gud, der er værd at dyrke?”. Sådan skrev studievært og historiker Adam Holm i en kronik i Politiken i 2013. Udtalelserne førte til, at Danmarks Radio gav Adam Holm en påtale. Han blev forflyttet fra sit job og fik påbud om at bede om skriftlig tilladelse, hvis han fremover ville fremføre private meninger i det offentlige rum. Sagen blev taget op af ombudsmanden, som gav Danmarks Radio en skarp kritik, fordi man havde pålagt Adam Holm censur i strid med Grundloven.

Det er altså ikke kun i forbindelse med tegninger af profeten Muhammed, at ytringsfriheden kan komme under pres i dagens Danmark. Men hvad lå der egentlig bag Adam Holms skarpe udtalelser?

Anledningen til hans kronik var, at en ung mand på 16 år i hans bekendtskabskreds var omkommet ved en færdselsulykke. Drengen havde kun et år tidligere bekræftet sin tro ved konfirmationen. Hvorfor skulle et ungt menneskes liv slutte nu og ikke først om 60 år? Det er meningsløst. Og så kommer Gud ind i billedet: ”Hvordan

kan en gud, der kaldes god og mild, tillade en sådan eklatant uretfærdighed?”.

Adam Holms reaktion er ikke enestående. For ham var den unge mands død en bekræftelse på hans ateistiske livsholdning. Et års tid tidligere havde en anden ung mand også mistet livet på en meningsløs måde. Han blev stukket ned under en tur i byen uden at være involveret i noget skænderi eller slagsmål. Hans mor blev i medierne omtalt som ”stærkt kristen”. Alligevel udtalte hun, at hun ikke mere havde Gud med i sin hverdag.

Utallige mennesker, der kommer ud for lignende begebenheder, reagerer på samme måde. Enten anfægtes de i deres tro på Gud, eller de bekræftes i deres gudsfornægtelse. For hvordan kan en god og almægtig gud tillade, at den slags meningsløsheder sker? Det spørgsmål er vi langt fra de første til at stille.

Allerede den oldgræske filosof Epikur bliver tillagt det udsagn, at enten vil gud ophæve det onde, men kan ikke; eller han kan og vil ikke; eller han hverken kan eller vil; eller han både vil og kan, bare ikke lige nu. Lige meget hvilken kombination af muligheder, man vælger, kommer gud til at tage sig mærkelig ud.

Det problem, vi her taler om – hvordan kan en god gud tillade meningsløs lidelse i verden – har fået sit eget navn: *teodicé*-problemet. Navnet er dannet af de græske ord for gud, *theos*, og retfærdighed, *dike*. Og det dækker altså over spørgsmålet: Hvordan kan Gud kaldes retfærdig, når man tager den meningsløse lidelse i verden i betragtning?

Vi har mødt de tåber, der i Det Gamle Testamente udtrykte tvivl om Guds eksistens. Samme sted møder vi også tvivlen om Guds retfærdighed. Det er emnet i fortællingen om Job, der er et af Bibelens, ja, verdenslitteraturens, hovedværker.

EN USKYLDIG MAND

Job var en from og retsindig mand. Han frygtede Gud og levede efter hans forskrifter, De Ti Bud. Hans liv var lykkeligt: Han havde mange børn og store flokke af kvæg. Han var en af dem, Gud satte pris på. Men Gud havde en søn ved navn Satan, som forsøgte at få Gud til at tvivle på Jobs fromhed: ”Er han virkelig from, eller lader han kun som om, så længe det går ham godt?”

Satan indgår et væddemål med Gud om, hvorvidt Job fastholder sin fromhed, selv om al hans rigdom og lykke tages fra ham. Job bliver altså sat på prøve. Efterhånden mister han alt, både børn og dyr. Han sidder tilbage i den dybeste fattigdom og elendighed.

Og så rejser spørgsmålet sig: Hvorfor skal Job, den retfærdige og fromme, lide så mange ulykker? Job begynder at tvivle på Guds godhed og retfærdighed. Men Job har venner. Og de prøver, en efter en, at overbevise ham om, at der ikke kan rokkes ved Guds retfærdighed. Der må være en grund til Jobs ulykker, og grunden kan kun være, at han ikke har været så retsindig endda. Han må have overtrådt Guds forskrifter.

Den forklaring vil Job ikke finde sig i. Han ved med sig selv, at han altid har gjort det rette. Og han anklager Gud.

Det provokerer Gud til at tage til orde. Men Gud forsvarer ikke sin handling. Han giver ikke nogen forklaring. I stedet skildrer han den verden, han har skabt med alle de smukke, stærke dyr. Og så spørger han Job: ”Hvor var du, da jeg skabte alt det?”.

Job erkender, at han ikke kan måle sig med Gud. Han trækker sin anklage mod Gud tilbage med denne begrundelse: ”Jeg havde kun hørt et rygte om dig, men nu har mit øje set dig”. Bogen om Job slutter så med en *happy ending*, idet Gud giver Job al hans rigdom og lykke tilbage. Derimod hører vi ikke mere til Satan.

Den lykkelige slutning virker påklistret. Hvis vi ser bort fra den, er der to ting i fortællingen om Job, der falder i øjnene. Job holder fast i, at han er retfærdig – han accepterer ikke vennernes forklaring om, at han nok har gjort noget forkert. Men Job erkender også, at han som menneske ikke er i øjenhøjde med Gud. Universets skaber kan ikke måles med menneskers målestok.

DEN FØDTE OPTIMIST

Den bibelske historie om Job behandler dilemmaet mellem troen på en god og kærlig Gud og en verden fyldt med det onde og uretfærdige i fortællingens og digtningens form. Men problemet optog også filosoffer i 16-1700-tallet.

Selve betegnelsen *teodicé* blev opfundet af den tyske lærde G.W. Leibniz. Jeg kalder ham lærd, fordi han var meget mere end filosof. Han gjorde sig stort set gældende på alle videnskabens områder: matematik, logik, naturvi-

denskab, historie og så videre og så videre. Den engelske filosof Bertrand Russell kaldte Leibniz et af de mest intelligente mennesker, der har levet.

Spørgsmålet om det onde og lidelsen i verden diskuterede Leibniz med Sofie Charlotte, der i 1701 blev dronning af Preussen. Efter hendes død fire år senere samlede han den opfattelse, han havde udviklet i deres brevveksling, i bogen *Essay om teodicéen, om Guds godhed, menneskets frihed og det ondes oprindelse*.

Leibniz gør opmærksom på, at de ubehageligheder i tilværelsen, vi kalder onder, er meget forskellige. Der er skader og lidelser, mennesker påfører hinanden; dem kalder han moralske onder. Så er der lidelser, som skyldes begivenheder uden menneskelig medvirken, for eksempel naturkatastrofer og sygdomme; dem kalder han fysiske onder.

Men så er der også ubehageligheder, som tilsyneladende er indbygget i selve naturens måde at fungere på, for eksempel udviklingen af misfostre hos mennesker og dyr; dem kalder han metafysiske onder. Metafysisk betyder netop de grundlæggende træk ved virkeligheden. At vi lever i rum og tid er for eksempel en metafysisk kendsgerning.

Leibniz' helt fundamentale mening om, hvordan verdens onder kan forenes med troen på en god Gud, er, at vi lever i *den bedste af alle mulige verdener*. For Leibniz er Gud først og fremmest det fuldkomne fornuftsvæsen. Så da han besluttede at skabe verden, startede han med at tænke sig alle de verdener, som overhovedet kan eksistere.

Af dem udvalgte han den bedste, altså mest fuldkomne. Og det må jo være den verden, vi lever i!

På latin hedder 'bedst' *optimus*, og heraf stammer betegnelsen optimisme. Leibniz var altså optimist ved at hævde, at selv om verden og menneskelivet er fyldt af onder, så kunne verden ikke være bedre, end den er. Men hvad med de onder, mennesker påfører hinanden, kunne den almægtige Gud ikke forhindre dem?

Leibniz holder fast i den traditionelle forestilling om, at Gud forudser alt, hvad der sker, også menneskers handlinger. Men Leibniz forsøger også at få plads til menneskers frihed. Hans tanke er, at Gud tillader mennesker at bruge deres frihed til at gøre noget tilsyneladende ondt – tilsyneladende, fordi det onde i sidste ende opvejes af al den godhed, der også findes i verden.

EFTER JORDSKÆLVET

Leibniz' optimisme fik et alvorligt grundskud den 1. november 1755. Dagen er en kirkelig helligdag, allehelgensdag. Men den dag ramte et voldsomt jordskælv Portugals hovedstad, Lissabon. Jordskælvet var ledsaget af en tsunami, og det fremkaldte også en brand i byen. I alt regner man med, at op imod halvtreds tusind mennesker omkom ved katastrofen. Efter datidens forhold svarer det vel til den tsunami, der ramte Thailand og andre dele af Sydøstasien i julen 2004.

Tabet af så mange uskyldige menneskeliv på en kirkelig helligdag var svær at forene med forestillingen om, at en god gud havde skabt verden som den bedste af alle

mulige. Begivenheden fik den franske oplysningsfilosof Voltaire til at latterliggøre Leibniz' teodicé i romanen *Candide eller optimismen* fra 1759.

Candide er en ung mand, der bliver oplært i den leibnizske optimisme. Men han kastes ud på rejser rundt om i verden, hvor han konfronteres med alskens dårligdomme. Hans filosofiske lærer, der ledsager ham, indrømmer til sidst, at han altid har haft det skrækkeligt. Men da han nu en gang havde hævdet, at alt var godt, holdt han fast ved det, selv om han ikke troede på det.

Candide giver ham tilsyneladende ret. Men hans afsluttende replik i bogen lyder: "Vi må dyrke vor have". Han indser åbenbart, at det filosofiske forsvar for verdens godhed og Guds retfærdighed ikke har ret meget med hans virkelige liv at gøre. Det er bedre at passe sin have – og sit liv i det hele taget – end at kaste sig ud i spekulationer om den bedste af alle verdener.

Et par årtier senere fulgte Kant op på Voltaires kritik, ikke med en roman, men med den lille afhandling *Om det mislykkede ved alle filosofiske forsøg på en teodicé* fra 1791. Kant belyser sin opfattelse ud fra fortællingen om Job. Han hæfter sig ved, at Job fastholder sin egen retsindighed og ikke lader sig skræmme af den mægtige Gud til at underkaste sig.

For Kant er underkastelse og hykleri uforeneligt med kristendom. Stillet over for ondskaben og uretfærdigheden i verden er der ikke andet at gøre end at fastholde sin etiske pligt, altså koncentrere sig om, hvad man selv kan gøre.

DEN SKRÆMMENDE GUD

I det 20. århundrede har spørgsmålet om ondskabens og lidelsens uundgåelighed fremkaldt nye opfattelser af Gud. Den østrigske psykolog C.G. Jung giver sit bud i bogen *Svar på Jobs spørgsmål* fra 1952. For Jung er menneskers forestillinger om Gud en psykisk realitet under bevidstheden.

Jung antager, at der findes noget fælles ubevidst hos alle mennesker. Det viser sig i vore drømme. Jung kalder dette ubevidste for arketyper. Eksempler er den store moder, faderen og barnet. Selv om de er ubevidste, kan de udtrykkes i symboler, og Gud er sådan et symbol.

Jung hæfter sig ved, at Gud udviser en helt urimelig vrede over for Job. Det tolker Jung som udtryk for, at Gud i virkeligheden tvivler på sig selv. Gud er egentlig et moralsk væsen, som for eksempel gennem De Ti Bud fortæller mennesker, hvordan de skal opføre sig.

Alligevel behandler Gud Job på en måde, der svarer til at overtræde flere af buddene. Han slår hans børn ihjel og frarøver ham hans ejendom. Jobs retsindighed fremprovokerer hos Gud det mægtige vredesudbrud, fordi Gud kommer til at tvivle på sin egen retfærdighed. På den måde kan Job se, at Gud har en skyggeside. Hans skabermagt er ikke forenet med retfærdighed.

For Løgstrup var forsøgene på at forsvare Guds retfærdighed på trods af ondskab og lidelse et udtryk for blasfemi. Det lyder mærkeligt, for umiddelbart skulle man tro det modsatte.

Men Løgstrup gør op med det gængse kristne forsvar

for Gud: Gud er en god og kærlig skaber, så når mennesker udsættes for tilsyneladende tilfældige ulykker og lidelser, kan Gud ikke klandres for det. Det må være menneskers egen skyld. I sidste ende er vi jo alle skyldige, for vi bærer alle rundt på arvesynd: Adam og Evas synd, som er overført til alle deres efterkommere. Så ulykke og lidelse er velfortjent straf.

Den forklaring holder ikke ifølge Løgstrup. Der var jo lidelser i verden, før der overhovedet var mennesker, som kunne gøre sig skyldige i noget som helst. Det er dyrene, Løgstrup her har i tankerne. Deres lidelse tæller lige så vel som menneskers. Men det vil sige, at der er en lidelse, som ikke kan (bort)forklares som straf for menneskers synd. Hvorfor er den der så? Fordi skaberen har ”koblet udfoldelse og nedbrydning sammen i sin skabning”. Det gælder ikke kun i dyreverdenen, men også i menneskers liv. Der findes smerte og lidelse, som ikke skyldes menneskers handlinger, men virkelighedens beskaffenhed.

Hvis kristne forsøger at bortforklare den kendsgerning for at ’rense’ Gud, gør de efter Løgstrups mening det modsatte. De vurderer Gud ud fra den menneskelige morals målestokke for godt, ondt og retfærdigt. Men det er jo blasfemi, for det er at trække Gud ned på menneskers plan. Men som allerede fortællingen om Job viser: Gud og mennesker er ikke i øjenhøjde med hinanden. Med Løgstrups ord: ”Guds skabergerning overgår både vor intellektuelle og vor emotionelle fatteevne”.

Løgstrup er på en måde enig med Jung i, at der er en ’mørk’ side hos Gud. Han er dog mere inspireret af

teologiske forgængere end af psykologer. Og allerede Luther var nået frem til, at der er grænser for, hvor langt den menneskelige tanke kan trænge ind i Guds væsen.

For Luther rejste spørgsmålene sig ud fra Guds almagt: Hvorfor undlader Gud at forhindre mennesker i at udøve ondskabsfulde gerninger? Hvorfor forhindrede han for eksempel ikke Judas i at forråde Jesus? Den slags spørgsmål får mennesker ikke svar på, og derfor burde de lade være med at stille dem. De vedrører nemlig den *skjulte Gud*, de sider af Gud, som vi mennesker ikke kan vide noget om.

Mennesker skal ifølge Luther holde sig til, at Gud selv har givet sig til kende i sin søn Jesus Kristus. Han fremstiller Gud som en kærlig far, og det skal også de troende holde fast i. Men ud fra den kristne tro er Gud mere end skaber af denne verden. Han er også magten bag gudsri- get, dvs. en fremtidig virkelighed, hvor lidelse og død er overvundet.

For både Luther og Løgstrup er kristendom ikke kun tro på skaberen, men også et fremtidshåb. Derfor ville de nok mene, at Adam Holms afsked med Gud er forhastet.

”NIETZSCHE ER DØD!”

(GUD)

GUD I VIDENSKABENS HULLER?

Mens Napoleon regerede Frankrig som kejser i begyndelsen af 1800-tallet, fik en af hans tidligere ministre audiens hos den lille hersker. Hans navn var Pierre-Simon Laplace, og han opsøgte kejseren i sin egenskab af naturforsker. Han var en af tidens absolut førende videnskabsmænd, som gjorde sig gældende inden for både matematik og fysik.

Blandt hans mange værker var der et med titlen *Fremstilling af verdens system*. Det ville han gerne overrække kejseren. Napoleon havde i forvejen forhørt sig om værket og fået at vide, at Gud ikke var nævnt i det. Den kendsgerning forelagde han Laplace, som ifølge anekdoten svarede: ”Deres Majestæt, den hypotese har jeg ikke brug for!”.

Laplaces replik markerer slutpunktet på en lang udvikling, der endte med, at tanken om Gud ikke længere havde nogen plads i naturvidenskaben. I lang tid var det anderledes.

I oldtidens Grækenland skelnede man ikke mellem de to tankegange. For eksempel kan vi hos Aristoteles finde

et verdensbillede, dvs. en samlet fremstilling af, hvordan den sansbare verden ser ud og fungerer. Det er groft sagt billedet af en kæmpe kugle med jorden i centrum. Rummet uden for månen består af et særligt, himmelsk stof. Og helt ude ved rummets grænse er der mest guddommeligt.

I dette verdensbillede var det sidenhen temmelig nemt for de kristne teologer at anbringe Gud. Han var placeret ude ved universets rand, og derfra holdt han hele bevægelsessystemet i gang. Dengang gav det faktisk mening at sige, at Gud befandt sig i himlen. Det gjorde det ikke, da et nyt verdensbillede banede sig vej i renæssancen i 14-1500-tallet.

Da mistede jorden sin fremtrædende stilling og blev degraderet til at være en af de planeter, der kredser omkring solen. Verdensrummet havde ikke mere nogen grænse. Det var den samme slags stof, der dannede en sten på jorden og et bjerg på månen. Og det var de samme love, der styrede bevægelserne overalt i universet.

Det var den store engelske fysiker Isaac Newton, som i 1600-tallet formulerede de love om for eksempel tyngdekraften, som det 'nye' univers rettede sig efter. Men selv Newton kunne ikke undvære Gud i sin videnskab. For eksempel mente han ikke, at planeterne ville holde sig i deres baner, hvis ikke Gud greb ind og sørgede for det.

I Laplaces system godt hundrede år senere var der imidlertid ikke flere 'huller' til Gud. Men hans system omfattede kun den døde natur. De levende væseners oprindelse og måde at fungere på havde hverken Laplace

eller nogen anden naturforsker endnu fundet en overbevisende teori om. Så her virkede det, som om Bibelens fremstilling af dyrs og planters skabelse stadigvæk stod til troende.

Det ændrede sig brat i 1859. For da udkom *Arternes oprindelse* af Charles Darwin. Her blev Thomas Aquinas' forklaring på den tilsyneladende hensigtsmæssighed i naturen afvist. Alle levende arter havde udviklet sig af andre arter, også mennesket. Det var ikke populært i kristne kredse, at vi mennesker skulle være i slægt med aberne. Ifølge traditionel kristen lære er mennesket jo skabt i Guds billede.

Men efterhånden lagde røret om evolutionsteorien sig. Og i vore dage vil de fleste kristne formentlig ikke have nogen problemer med at forene troen på Gud med Darwins teori. Der er dog undtagelser.

Hvis man har et syn på Bibelen, der nærmer sig fundamentalisme – dvs. en bogstavelig tro på hele Skriftens indhold – vil man afvise evolutionsteorien. Man forsøger så at konstruere en alternativ 'naturvidenskab', der stemmer overens med Bibelens skabelsesberetning. Et eksempel er den såkaldte teori om intelligent design, som har mange tilhængere i USA. De forsøger at modbevise evolutionsteorien ved blandt andet at hævde, at et øje er et så fantastisk sammensat organ, at det ikke kan være opstået af tilfældigheder.

Forsøget på at finde et hul til Gud i nutidens naturvidenskab forekommer dog at være et håbløst foretagende. Men det er lige så håbløst at afvise troen på Gud med den

begrundelse, at den er en uholdbar hypotese, sådan som for eksempel Richard Dawkins gør det. For den måde, vores verdensbillede har udviklet sig på, har også resulteret i, at naturvidenskab og gudstro er to helt forskellige størrelser. Det viste sig også i de danske medier for nogle år siden.

SKAL EN PRÆST TRO PÅ GUD?

Den 23. maj 2003 kunne man i Weekendavisen læse en artikel med overskriften "Overtro. Præsten tror ikke på Gud". Det blev startskuddet til en af de mest ophedede diskussioner i den danske folkekirke i mange år.

Præstens navn var Thorkild Grosbøll, og hans udtalelser trak mere med sig end diskussioner. Han blev suspenderet fra sit præsteembede og blev nærmest underkastet forhør hos to forskellige biskopper. Hans menighed i Taarbæk nord for København holdt med ham, og han fik lov til at vende tilbage til sit arbejde. Men han valgte selv at gå på pension, da han fyldte tres. På den måde blev det aldrig officielt afklaret, om en præst i den danske folkekirke kan erklære, at han ikke tror på Gud.

Men var det det, Grosbøll gjorde? I interviewet sagde han, at han ikke troede på en *skabende og opretholdende Gud*:

"Jeg tror ikke på Gud som forklaring på det hele. Der er ingen, der i deres almindelige liv opererer med et gudsopretholdt univers. Vi fungerer på naturvidenskabens præmisser, Jorden er ikke skabt af Gud, og

han holder den ikke oppe. Gud kan ikke bruges som argument for noget som helst.”

Grosbøll var tilsyneladende enig med Dawkins: Når Gud ikke kan bruges som hypotese i naturvidenskaben, giver det ikke mening at tale om Gud overhovedet. I hvert fald ikke en skabende og opretholdende Gud. Men den konklusion er jo ikke holdbar. Det kan jo tænkes, at talen om Gud har en helt anden karakter end naturvidenskaben.

Vi har jo heldigvis flere forskellige slags sprog om virkeligheden. Hvis jeg siger: ”Der faldt en sten fra mit hjerte”, stiller jeg ikke en medicinsk diagnose. Men jeg siger noget meningsfyldt alligevel. Sådan kunne det også forholde sig med talen om Gud. Så hvad kan ’Gud’ betyde, efter at Nietzsche og de andre ateister har erklæret ham død?

EN NY GUD?

Nogle teologer følger Grosbøll så langt, at de tager afstand fra den ’gamle’ Gud. Dermed mener de den hinsidige almægtige skaber, der findes, ligesom sten og træer findes: dvs. Gud som et objekt, mennesket har over for sig. En sådan Gud er på en måde ’færdig’. Han sætter tanken i stå på den måde, at der ikke er noget nyt at sige om ham.

Som modsætning tales der så om den ’nye’ Gud. Udgangspunktet er kristendommens lære om, at Gud har en søn, Jesus Kristus. Det er i ham, at Gud har in-karneret

sig, dvs. gjort sig selv til kød, altså til et menneske. Men dermed har Gud givet afkald på at være den fjerne, hinsidige magt. Han er gået ind i menneskers virkelighed og menneskers historie. Han er en levende Gud, som møder mennesker på deres egne betingelser ved for eksempel at dele deres lidelser og glæder. Selv døden måtte Gud igennem, da Jesus blev henrettet på korset.

Men er den 'nye' Gud overhovedet Gud? For at finde ud af det må vi tage udgangspunkt i, at Gud er en, der *tales* om og *tales* til. Mennesker forholder sig altså til Gud gennem deres sprog. Ordet 'Gud' fungerer på den måde som et egennavn, med stort G. Og så er det nærliggende at tænke, at Gud er en slags overdimensioneret menneske med en række tilhørende egenskaber.

Sådan tænkte Anselm af Canterbury og de andre teologer i middelalderen om Gud. Derimod tog Luther udgangspunkt i menneskelige erfaringer, når han gav sit bud på, hvem Gud er. Gud er den, fra hvem man kan vente sig alt godt: livet og dets opretholdelse.

Oversat til i dag handler denne tale om Gud om en række grundlæggende menneskelige erfaringer og spørgsmål, som vi kan formulere sådan:

Vi lever i *afhængighed*. I vores tid og i vores kultur er menneskers frihed og selvbestemmelse en grundlæggende værdi. Men der er grænser for friheden. Vi mennesker har ikke skabt os selv. Vi har ikke bedt om at blive født.

Den tyske filosof Martin Heidegger talte om, at mennesket var kastet ind i verden. Han tænkte primært på verden, sådan som mennesker har indrettet den. Løgstrup

gik et skridt videre og talte om, at mennesket var indfældet i naturen og universet. Vi er kropslige og sansende væsener, og det gør os afhængige og udsatte. Kroppen skaber nogle elementære behov. Og den gør os udsat for sygdom, forfald og død.

Vi undrer os over *at være til* – eller burde gøre det. Vi mennesker er ikke kun optaget af at leve vores liv i dagligdagens rammer. Vi forholder os til vores liv og stiller spørgsmål til det. Ikke kun praktiske spørgsmål eller videnskabelige spørgsmål. Vi stiller også spørgsmål, som der tilsyneladende ikke gives endegyldige svar på. Hvad er tid? Rum? Vi stiller spørgsmål ud fra en grundlæggende undren.

Ifølge de gamle græske filosoffer er det denne undren, der ligger til grund for filosofien. Den mest grundlæggende undren er den, der kommer til udtryk i spørgsmålet: ”Hvorfor er der overhovedet noget og ikke ingenting?”. Det er altså en undren over selve tilværelsen.

Vi forestiller os *alviden*. Det er en grundlæggende moderne indsigt, at der er grænser for viden. Hver især af os har naturligvis store huller i vores viden. Men selv den umådelige mængde af viden, der er samlet på internettet, er begrænset. Og bortset fra de faktiske grænser for viden – vi ved for eksempel ikke, om der er liv andre steder i universet – har det 20. århundredes logikere og matematikere påvist, at der er principielle grænser for, hvad der kan vides. Når vi kommer ned på atomernes størrelsesniveau, kan vi for eksempel ikke forudberegne en bevægelse.

Og filosoffer siden Platons lærer Sokrates har frem-

hævet det gavnlige i at tage udgangspunkt i erkendelsen af, hvad man ikke ved. Men ikke desto mindre kan vi danne ideen om al viden. Måske er det mest oplagt at tænke på os selv som eksempel: Tænk på alt det, du selv og andre ved om dig, din barndom, dit kærlighedsliv, dine mest intime og private tanker. Al den viden er der intet menneske, der sidder inde med. Ikke engang du selv. Alligevel har du formentlig lige dannet dig forestillingen om den.

Vi kan møde et *ubetinget krav*. Mennesker kan ikke leve sammen uden normer, dvs. regler for, hvordan vi skal bære os ad, hvad vi skal gøre og ikke gøre. Nogle normer er rent retlige. For eksempel færdselsreglerne eller straffelovens regler. Andre normer er konventionelle: Det kan være reglen om, at man ikke taler med mad i munden. Og andre normer er moralske eller etiske, for eksempel at vi skal respektere andre menneskers selvstændighed.

Når det gælder retsregler, er der ikke så meget at diskutere. De er gyldige, fordi de er en del af gældende ret. Derimod er der mere tvivl om konventionelle og moralske normer i vores tid og kultur. Det er en udbredt opfattelse, at begge slags normer er kulturbestemte.

For mange muslimer er det en norm, at kvinder skal bære tørklæde. Men for de fleste indfødte danskere er det en norm, at en kvinde selv bestemmer, hvad hun vil have på hovedet og på kroppen. Hvis alle normer eller adfærdsregler er kulturbestemte, er de relative. Hvis man havde levet i en anden kultur, ville man have accepteret

andre normer. – Men vi har svært ved at forestille os, at vi udelukkende er underkastet relative normer. Vi kan opleve at være fordrede på en ubetinget måde, så der er noget, vi skal – slet og ret. For eksempel hvis vi kan redde et menneske i livsfare.

Vi forventer opmærksomhed. Børn kan være irriterende på mange måder. En af dem består i, at de hele tiden søger efter opmærksomhed. ”Se mig!” udstråler hele deres adfærd. Faktisk er det ikke kun børn, der er irriterende på den måde. Mange voksne har ikke været i stand til at lægge den opmærksomhedssøgende adfærd bag sig.

Men det, vi bliver irriterede over, er en overdrivelse af et meget naturligt fænomen. Vi mennesker er sociale væsener. Vores liv udspiller sig i relationer til andre mennesker, som vi kommunikerer og agerer sammen med. Men i kommunikation og samarbejde forventer vi de andres opmærksomhed. Vi vil anerkendes som ligeværdige partnere. Og vi vil i hvert fald ikke overses. Vi forventer opmærksomhed; det styrker vores selvværd, og uden opmærksomhed ville vi næppe kunne holde livet ud.

Men andre menneskers opmærksomhed er en skrøbelig ting, som vi ikke kan bygge hele vores identitet på. Derfor er det en nærliggende tanke, at der findes en opmærksomhed, der ikke er underkastet menneskelivets omskifteligheder. En ubetvivlelig og urokkelig opmærksomhed.

FORUNDRINGENS GUD

’Gud’ kan nu forstås som det ord, der samler de grund-

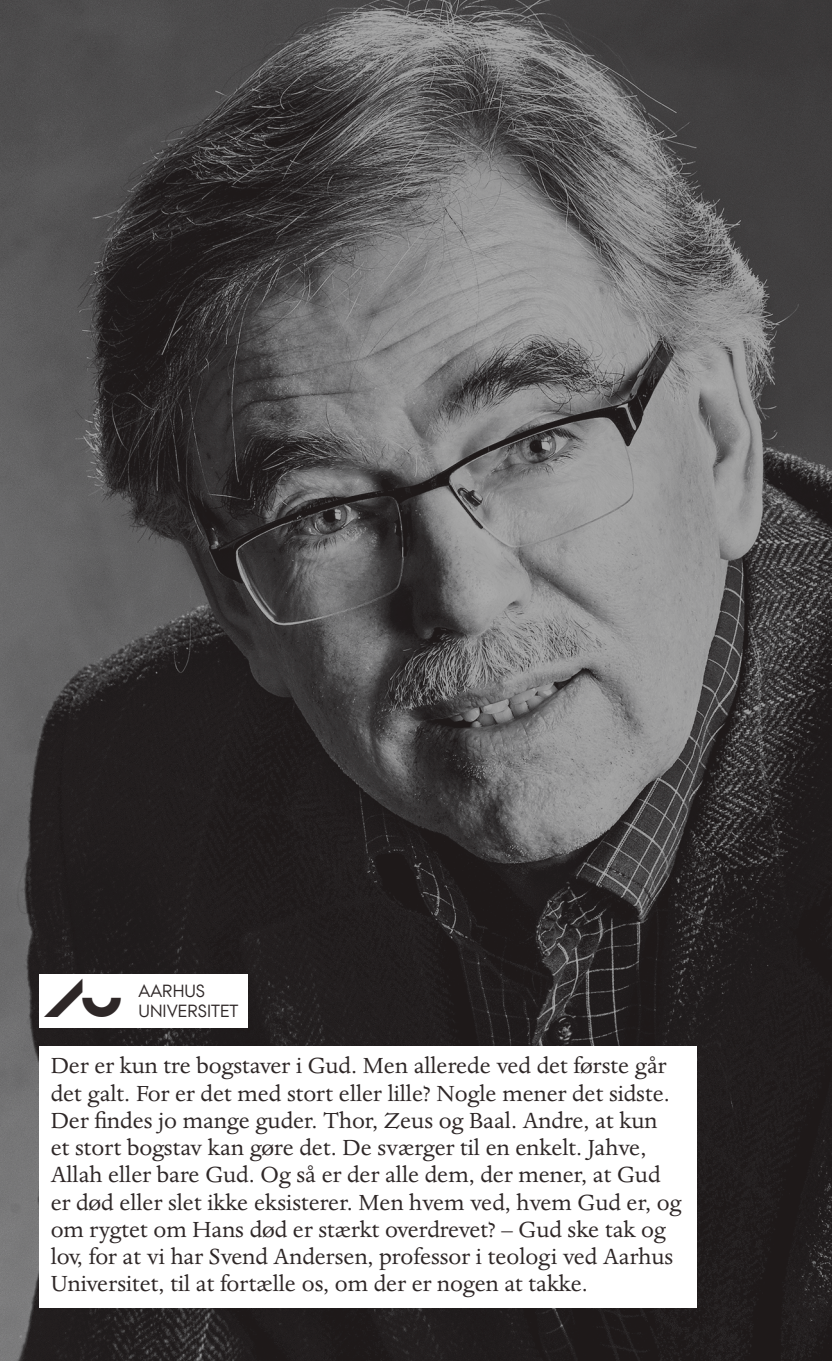
læggende erfaringer, jeg lige har forsøgt at beskrive – og flere til. 'Gud' bliver da ordet for: Den magt, vi i sidste ende er afhængige af, og som vores liv er udleveret til. Ophavet til selve tilværelsen og alt, hvad der findes. Indbegrebet af al viden og det altomfattende indblik i hvert enkelt menneskes liv. Myndigheden i et etisk og eksistentielt krav, der gør hver enkelt absolut ansvarlig for sit liv. En opmærksomhed, som rækker ud over opmærksomheden fra andre mennesker, og som fastholder den enkeltes identitet.

'Gud' betyder, at de nævnte grunderfaringer ikke optræder tilfældigt, men hænger sammen. Og 'Gud' betyder, at der fra altings ophav rettes en opmærksomhed mod netop mig, som forpligter mig ubetinget over for mig selv, andre mennesker og omgivelserne. Gud er da ikke kun en refleks af menneskers forestillinger. Men han er heller ikke den 'gamle' tingsliggjorte Gud. Hvis Gud er ophavet til alt, hvad der findes, kan han jo for eksempel ikke selv være noget, der findes.

De forskellige aspekter i 'Gud' holdes på en måde sammen i selve dette ord. 'Gud' er derfor det vigtigste ord i kristendommens sprog, ligesom 'Jahve' og 'Allah' er det i jødedommens og islams. Men ordet 'Gud' har netop kun mening, når det indgår i det religiøse billedsprog: i de bibelske tekster, i gudstjenestens ritualer og liturgi, i salmer og i menneskers bønner.

Det er en misforståelse, at ordet 'Gud' og det sprog, det indgår i, nødvendigvis er udtryk for en livsfornægtende indstilling, sådan som Nietzsche hævdede. Det kan

ikke nægtes, at ordet 'Gud' er blevet brugt på den måde. Og den sprogbrug var i virkeligheden ensbetydende med Guds død. Så langt har Nietzsche ret. Men ordet 'Gud' kan også indgå i et sprog, der udtrykker undren, taknemlighed, livsmod og meningsfylde. Når det sker, er Nietzsche og hans religionskritik død.

AARHUS
UNIVERSITET

Der er kun tre bogstaver i Gud. Men allerede ved det første går det galt. For er det med stort eller lille? Nogle mener det sidste. Der findes jo mange guder. Thor, Zeus og Baal. Andre, at kun et stort bogstav kan gøre det. De sværger til en enkelt. Jahve, Allah eller bare Gud. Og så er der alle dem, der mener, at Gud er død eller slet ikke eksisterer. Men hvem ved, hvem Gud er, og om rygten om Hans død er stærkt overdrevet? – Gud ske tak og lov, for at vi har Svend Andersen, professor i teologi ved Aarhus Universitet, til at fortælle os, om der er nogen at takke.